

Мария КОШКОВА

Братислава, Словакия

БЪЛГАРСКИ СЛЕДИ В СЛОВАШКАТА ОНИМИЯ И ЛЕКСИКА¹

Bulgarian vestiges in Slovak onymy and lexis

The studied name formations etymologically connected to the notion Bulgarian and Bulgaria, family names such as *Balhar*; *Balhárek*, *Bolgar*, *Bolgár*, deethnonyms *bulhar*, *bulgar*, stable word combinations *bulgár bulharské koleso*, *bulharská motyka*, stable comparisons *drie ako Bulhar*, *pracova ako Bulhar*, phraseological units *bulharská konštantá*, *bulharský meter*) convey the information for close contact of Bulgarians and Slovaks in the past and at present and reveal various aspects of their mutual communication and perception, as well as their reflection in the linguistic picture of the world.

Keywords: onymy, ethnonym, deethnonym, family name, phraseological unit, linguistic contact, linguistic picture of the world.

Българското присъствие в Словакия е оставило трайни следи както в словашката онимия, така и в словашката лексика. Старите именування, свидетелстващи за определен контакт между българи и словаци на словашка територия, са рядко явление, или по-точно изключение, но тяхното наличие е забележителен факт, който не трябва да остава извън нашето внимание. Появата им не е случайна и се нуждае от обяснение, въпреки че в количествено отношение те са несъотнесими с онези, които са резултат от влияние на други култури, носителите на които повече или по-малко са засегнали развитието на словашкия език и култура.

---

¹ Статията е изготвена във връзка с грантов проект VEGA – č. 2/0031/10, реализиран Славистичния институт „Ян Станислав“ при САН

Всяко име, в една или друга степен, говори за своя носител. Цитирайки изтъкнатия български ономаст, доц. Мария Ангелова-Атанасова, ще повторим, че „името е не само важен белег за диференциране на отделния индивид, но и в значителна степен белег за неговата национална и етнична принадлежност” (1998: 13). Именно за българския им произход подсказват редица лични имена и фамилии, запазили първоначалния си вид, или адаптирали се в словашка среда съгласно фонетичните или морфологичните особености на словашкия език, които намираме например в различни телефонни указатели на градовете в Словакия. Това са предаващи се от поколение на поколение пренесени български имена на преселници, заселили се в различни преселнически вълни на словашка територия. Но те са извън обекта на нашето изследване. Въпросите, свързани с тяхната проблематика, са разгледани обстойно в монографията на гореспомената М. Ангелова-Атанасова (цит. 1998).

Обект на настоящото изследване са домашни именни формации, както и други словашки езикови единици, които по един или друг начин са етимологически свързани с понятията българин и България.

I. Онимни езикови единици

1. Селище *Bulhary*

Изхождаме от тезата, че и собствените имена (проприите), въпреки специфичния си статут, имат своята „онимична семантика“ (Бланар, 2002: 12) или „проприално съдържание“ (Бланар 2008: 113), т.е. че освен основната си идентифицираща функция, те могат да притежават и някакви други функции (иконическа, символична и пр.).

По принцип, мотивацията за създаване на селищни или собствени имена, обосновани от името на някакъв етнос или етническа група, е прозрачна, и не се нуждае от специална етимологична реконструкция. Друг е въпросът за обстоятелствата, повлияли за съответната мотивировка. Такъв въпрос стои пред нас и относно историческата и етимологическата интерпретация на названието на селище *Bulhary* (дословен превод – Българи), разположено в северната част на Церовото възвишение в окръг Лученец, област Банска Бистрица, в южната част на

средна Словакия (по статистически данни от 1995 г. в селището живеят 229 жители).

В забележителния труд на изтъкнатия езиковед и славист Ян Станислав „Словашкият юг в средновековието“ е отбелязана лаконична бележка относно етимологията на това название. Авторът посочва годината на първите писмени данни за селището, което е регистрирано под формата на унгарския му вариант *Bolgarom 1435*, като за мотивировката на названието предполага, че е свързана „очевидно с някаква българска колония“ (1948: 89). Други писмени данни за произхода на името не са засвидетелствани. Топонимът не е бил обект на специално етимологично проучване в останалите основни ономастични изследвания. Не се разглежда и в историческите анализи на Р. Крайчович „Живите хроники на словашката история“, където чрез историческите записи на местни словашки названия, регистрирани предимно в стари латински хроники до 15 век, авторът в ретроспектива разкрива техните тайни на възникване (2005).

Според изискванията за комплексен ономастичен анализ, името трябва да се изследва в неговия онимичен контекст, в рамките на който да се направи оценка на „онимичната ситуация“, т.е. да се проучат формите и вариантите на назовавания денотат в различни комуникативни сфери и при различни обстоятелства на номинация (Майтан 1996: 8). Изхождайки от това обстоятелство, установяваме формално разнообразие на именни формации, с които селището *Bulhary* се е назовавало в продължение на времето. Както беше споменато по-горе, най-старият досега познат документ, регистриращ унгарския вариант на името *Bolgarom*, е от 1435 година, въпреки по-раншното основаване на селището. Историческите данни свидетелстват за непрекъснатата смяна и вариране на името през следващите години, както и за едновременно използване на унгарския му и словашкия му вариант в определен период от време. Регистрацията на името върви в следния хронологически ред: *Bolgarom 1435 Bolgarfalva 1461, Bolgarom 1773, 1786, Bolgárom 1808, 1863–1913, 1938–1945, Bolgáry 1920, Bulhary, Bolgárom 1927–1938, 1945–48, Bulhary 1948–1987, 1992 (Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, 1977, с. 256; Názvy obcí Slovenskej republiky, 1998; Encyclopaedia Beliana, II, 2001: 376)*. Документираните формални варианти на селищното име, свиде-

телстващи за неговата ономастична синонимия, отразяват официално регистрираната употреба на топоса в рамките на историческа Унгария, а в следствие на Австро-Унгария, Чехословакия и Словакия. Решаващо за историческата регистрация на названието е било административното обозначаване в рамките на съответното държавно устройство. Без оглед на паралелно съществуващите двуезични названия в историческа Унгария и Австро-Унгария (в случая словашки и унгарски), приоритет в официалната географска терминология са имали унгарските форми на селищните имена. Те са имали основен статут в йерархическо отношение. Едновременното използване на двуезични варианти на селищни имена в словашка среда не е странно явление. Както посочва В. Бланар, още за средновековния човек, дву- или триезичните паралели на топоси (но и на фамилни имена) не са представлявали препятствие при идентификацията на един и същи онимичен обект (2002: 15). При записването на местни названия в латински текстове от 16–18 век като официален се е използвал и унгарският аналог на името, а в словашки контекст се е използвала живата народна словашка форма (Бланар 2002: 15; Доруля 1976: 168). Известен факт е, че преди установяването на словашкия книжовен език, по-старите записи на словашката топонимия са включвали както латински именни формации, така и унгаризираните или германизираните им паралели.

Словашкото название на селището *Bulhary* по своята словообразователна структура принадлежи към не дотам продуктивните структурни типове на плурализираните етноними. В основния опис на структурните типове на словашките местни названия, издаден под заглавието Структурни типове на словашката ойконимия – 1998 г, името е регистрирано под № 454 (Жиго 1997: 67). В словообразователния си строеж названието *Bulhary* съдържа мотивиращата основа на етнонима *Bulhar* и граматическата наставка за множествено число игрек -у. Съгласно правописната норма на словашки език, добавянето на форманта -у за образуване на множествено число на етнонима *Bulhar* не е коректно, и би трябвало да се изписва с окончание -i. Следователно, образуваното наименование е доказателство за това, че в сравнение с мотивиращия етноним, то назовава различен онимичен обект, в случая, неодушевен предмет – селище. С други думи, настъпила е промяна при изразяването на

граматичната категория одушевеност / неодушевеност, която в словашки език се изразява с различни граматични наставки (мн.ч. с наставка *-i* за одушевени предмети, напр. мн.ч. на етнонима *българин – Bulhari*, докато мн.ч. за неодушевени предмети се образува с наставката *-u*, напр. *дъбове – dubu*).

Както подсказва името на селището, мотивировката му е прозрачна, въпреки че етимологията му досега не е била установена и не могат да се приведат никакви исторически данни за неговото възникване. Сред днешното му население няма жители от български произход, а старите църковни метрически записи, свидетелстващи за промените при обитателите му, датират от построяването на местната църква, която е с много по-късна дата от основаването на самото селище (1849 г.). Днес трудно можем да реконструираме обстоятелствата на дадена мотивация, възникнала преди няколко века. Съществуващите исторически изследвания на взаимните отношения между българи и словаци през средновековието са твърде оскъдни и недостатъчно осветлени. Конкретни данни за миграционно движение и етническо присъствие и заселване на българи на словашка земя съществуват едва от края на 18 век. Следователно, засега оставаме само с изказаното вече от Я. Станислав предположение за вероятно съществуване на някаква българска колония на дадената географска територия в миналото, или, евентуално, за някакъв контакт на местното население с преминаваща оттам българска етническа група. Топонимът *Bulhary* е отпечатък на неизвестно историческо минало, което като екстралингвистически фактор засега няма своето историческо обяснение.

От друга страна, като интересен факт можем да отбележим изчезването на доста географски имена, мотивирани от по-многобройно и донес актуално присъствие на друг етнос в словашките земи. Напр. от съществуващите в миналото топонимни названия на селища с мотивираща основа *Chorvát – хърватин*, намиращи се в околията на столицата Братислава, обусловени от наличието на хърватско малцинство, предимно бежанци, изселвали се масово поради експанзията на Османската империя на Балканите, е останало само селищното название *Chorvátsky Grob*. Докато останалите селищни имена като *Chorvátska Ves* или *Chorvátsky Lamač* (днес столичният квартал *Lamač*), *Chorvátska Nová Ves*

(днес столичният квартал *Devínska nová Ves*), *Charvaty za Hájem* (днес *Mokrý Háj*), *Chorvátska Ves* или *Chorvátske Jarovce* (днес *Jarovce*) вече не съществуват, въпреки живите следи и традиции, запазени тук от потомците на хърватските заселници.

2. Фамилни имена *Balhar, Balhárek, Bolgar, Bolgár*

Словашката именна система включва и редица фамилни имена (ФИ), мотивирани от етноними, част от които са образувани пряко от мотивиращата основа с нулева наставка (*Bosniak, Čech, Grék, Chorvát, Mad'ar, Poliak, Rus, Slovák, Srb, Španiel, Talian, Turek, Vlach* и много други). Произходът и езиковото формиране на фамилните имена с етнонимна основа не е свидетелство за етническия произход на техните носителите (Майтан, 2006, с. 96). Но от друга страна е доказателство за това, че в първоначалната си фаза на онимизация, преди загубата на апелативното си значение, прозвището или нарицателното име е изпълнявало своята информационна функция като диференцирало отделните лица и според тяхната етническа принадлежност. Постепенно, със загубата на лексикалното си значение, то придобило друга, идентифицираща функция.

Към групата на фамилни имена с етнонимна основа можем да отнесем и четири фамилни именни формации, изведени от етнонима българин, морфологичните особености на които ни дават основание да предполагаме, че са навлезли в словашката именна система под украинско и унгарско влияние: *Balhar, Balhárek, Bolgar, Bolgár*. Сведенията за честотността на словашките ФИ са регистрирани едва през 1995 г., от създаването на Дatabазата на фамилните имена в Словакия (<http://slovník.juls.savba.sk/>), което не ни позволява да направим по-конкретни заключения. Употребата на три от посочените именни форми днес е нискочестотна. По данните от дatabазата са документирани 9 носители с ФИ *Balhar*, локализирано в 5 словашки селища, предимно в Братислава и нейната околия. Вариантът на името, образуван с умалителната наставка *-ek*: *Balhárek* е локализиран в 7 селища, предимно в средна Словакия, документирани са също 9 носители на името. Пренесеното унгарско ФИ *Bolgar* е регистрирано само при един негов носител в едно

селище в средна Словакия, докато фонетичният му вариант *Bolgár* е доста честотен, 61 носители в 23 селища, предимно в южна Словакия.

Фонетично близки до посочените ФИ са и доста честотните варианти *Bugar*, *Bugár*, които обаче са изведени от унгарската дума **bugár* – „буболечка“. Подобен е и случаят с българското, рядко употребявано в Словакия ФИ *Bolkarski*, документирано в монографията на М. Ангелова-Атанасова, в основата на което е залегнала народната дума **болкар* „лечител“ (1998: 81, 103).

Днес трудно можем да установим кога за пръв път са отбелязани приведените ФИ и с какви екстралингвистични фактори е свързана тяхната мотивировка. Според М. Майтан, стабилизирането на словашките ФИ настъпва през 17 и 18 век (2005: 158). Узаконяването на официалната двучленна именна система (лично име и фамилия) в Хабсбургската монархия настъпва с нареждането на монарха Йозеф II през 1780 г., но както посочва Я. Доруля, датата на това нареждане не е дата на възникването на фамилните имена, те са се създавали много преди това (1968: 235-236; тук и по-конкретно за процеса на установяване на двуменната система в записите от 17 век в словашките земи). Осветляването на проблема на възникването и функционирането на разглежданите ФИ предполага по-комплексен анализ на много исторически документи, хроника и записи в старите метрически книги.

II. Лексикални единици

1. Деетноними *bulhar*, *bulgar*, *bulgár*

С термина деетноним означаваме езикова единица, загубила своята проприална функция или характер на собствено име, назоваващо даден народ, етническа група, племе и под., която впоследствие на семантична трансформация придобива ново семантично съдържание. Този преход на етноним към нарицателно име е настанал и при словашкото етническо име *Bulhar* – *bulhar*, което е развило нови преносни значения: 1. градинар, зеленчукопроизводител, 2. продавач на зеленчуци (от български произход). Настъпилият езиков процес е отражение на живота на българските градинари в Словакия в края на 19 и началото на 20 век. Деетнонимът е регистриран и в речника на словашките диалекти, къде-

то освен основната му форма са отбелязани и два негови диалектни варианта *bulgar*, *bulgár*, илюстрирани с примери от западната и източната част на Словакия: *U bulgara zme kúpili papriku*; *Bulgare maju teraz vel'o roboti* (РСД I: 183).

Първоначално съществителното *bulhar* се е използвало за означаване на градинар или продавач на зеленчуци от български произход, но в последствие е преминало в живата разговорна реч и започнало да означава градинар всеобщо. С такова значение деетнонимът е включен и в най-новия тълковен речник на съвременния словашки език (РССЕ 2006: 380), въпреки че в днешно време, поради липсата на български градинари на местните словашки пазари, той вече е загубил своята актуалност и не се употребява.

2. Устойчиви словосъчетания *bulharské koleso*, *bulharská motyka*

Със живота и зеленчукопроизводството на българските градинари в Словакия са свързани две названия на градинарски оръдия за работа, използвали се в първоначалния период от тяхното заселване. Градинското колело за вадене на вода за напояване на градината или полето (означавано в българските диалекти като долап) е получило на словашка територия ново название *bulharské koleso* – „българско колело“. Освен него се е използвала и т.н. *bulharská motyka* – „българска мотика“, за регулиране на протичащата вода при водоснабдяването и напояването на зеленчуковата градина. И двете словосъчетания днес вече не са познати и не се употребяват. (За други български названия, свързани със живота на българските градинари виж Я. Ботик 2002: 38).

3. Устойчиви сравнения *driet' ako Bulhar*, *pracovat' ako Bulhar*

Възприемането и оценката на „другия“, „различния“, основани върху позицията „ние – те“ или „свой – чужд“, обуславя създаването на представи и образи за другите етноси или етнически групи, които се налагат в съзнанието на даден колектив или общност и водят до появата на различни стереотипи. От друга страна, стереотипите като продукт на интернетни отношения намират своето отражение във всички пластове на езика, където се утвърждават с по-голяма или по-малка устой-

чивост. Словашки език съдържа разнообразна и противоречива палитра на етностереотипи, намерили своя словесен израз както в лексикалния му състав, така и в неговата фразеология и паремиология. Колкото и да са опростени и наивни образите, рефлектиращи дадено познание при изграждането на отделни езикови единици, те до известна степен носят някаква информация за другостта, респ. определят качествата на другия, и имат познавателна стойност. А какви са езиковите рефлексии на словашкото познание за българите?

В статистиката за етническите групи в Австро-Унгария на А. Фенъеш от 19 век българите се споменават като заможни и работливи хора (1843: 83). Тези положителни представи, свързани с усърдието и трудолюбието на българските градинари, прииждащи в ралични миграционни вълни и установявящи се в Словакия, илюстрират и остарелите и днес вече непознати изрази *driet' ako Bulhar, pracovat' ako Bulhar* със значение „бъхти или трепа се като българин“, „работи като българин“.

4. Фразеологични единици *bulharská konštanta, bulharský meter*

Новообразуваните словашки езикови единици свидетелстват за едно пречупване и промяна във възприемането и оценката на българския етнос. Посттоталитарните представи за българската идентичност до известна степен се оформят и благодарение на медиите, които в една или друга степен оказват своето въздействие върху общественото мнение. Честата употреба на иронизиращите и подигравателни изрази *Balkán, balkanizácia, balkánsky syndróm*, потвърждават не-рядко внушаваната отрицателна другост на обитателите на Балканите. „Балканите по традиция са възприемани като чужд елемент в европейското пространство,“ констатира В. Тодоров като добавя и обобщенията на един чешки семиолог, според когото „всичко лошо или спорно, каквото е ставало в Европа, би могло по всяко време да се аргументира с Балканите“ (1996: 88). В този дух е възникнал и се е наложил в словашки език изразът *bulharská konštanta* със значение „фиктивно или измислено число, чрез което се стига до нереален, невъзможен резултат“. Свидетелство за това, как внезапно и неочаквано, в разрез с досегашните положителни представи и асоциации, може да се създаде, и с помощта на медиите да се разпространява и насажда, една отрицателна картина за

етноса, е случаят с бързо наложилата се и до днес употребявана подигравателна фразема *bulharský meter* – „български метър“ със значение „мярка, неотговаряща на съответната стойност, дължина“. Изразът, който светкавично се възприел и разпространил в езика след едно популярно хумористично предаване с известни комедиални артисти по словашката телевизия (*Skrytá kamera*), илюстрира масивното влияние на медиите и тяхната манипулация с общественото съзнание. Отрицателната обществена нагласа на един етнос спрямо друг, намираща своите рефлексии в даден език, не е рядко явление. Според осъществения сравнителен анализ на фразеологията и паремиологията на български и словашки език, можем да констатираме, че и в двата езика надделяват изрази, натоварени с отрицателни оценки и характеристики за другите народи и етнически групи (по въпроса виж М. Кошкова, 2006: 17-31). Обуславя ли се отрицанието на реална основа, или произтича от заложените склонности на човека? Не е ли универсална закономерността да търсим и намираме лошото у другия, различния? Причините за отрицание като проява на междуетнична комуникация и интеракция трябва да търсим в различните социални и културни условия и начин на живот, те са и резултат на обективно или субективно познаване на съседните или по-отдалечените по територия народи. Според най-новите социологически изследвания, дихотомията „ние – те“, водеща към напрежение, е характерна за всяка една социална група и нейните взаимни отношения.

Разглежданите в изложението словашки онимни и лексикални езикови единици, носещи белези за непосредствен контакт на българи и словаци в миналото и днес, разкриват както светлите, така и тъмните страни на взаимното им общуване и възприемане, както и тяхното отражение в езиковата картина на света.

Литература

- Ангелова-Атанасова 1998** – Ангелова-Атанасова, М.: *Имената на българите в Словакия / Mená a priezviská Bulharov na Slovensku*. Братислава, 1998, с. 120.
Бланар 2002 – Blañár, V.: *Osobné mená, ich miesto v jazyku a pravopisná problematika*. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Bratislava : Veda, 2002, с. 11-18.

I. ТОПОНИМИЯ И ОЙКОНИМИЯ

- Бланар 2008** – Blanár, V.: *Slovenská onomastika v medzinárodnom kontexte*. In: Slavica Slovaca, 43, 2008, c.108-17.
- Ботик 2002** – Botík, J.: *Juň ní Slovania*. In: História. Revue o dejinách a spoločnosti. november/december 2002, č. 6, 2. roč.
- Доруля 1976** – Doruľa, J.: *O historicko-jazykovej problematike slovenských miestnych názvov v niekdajšom Uhorsku*. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach. Roč. 12, 1973. Zv. 3. Slavistika. Bratislava : 1976, c. 181-183.
- Доруля 1968** – Doruľa, J.: *O vývine niektorých typov priezvisk*. Onomastica, 1968, roč. 13, č. 1-2.
- Жиго 1997** – Žigo, P.: *Gramatické typy slovenských ojkónym. (Príspevok k slovenskému onomastickému atlasu)*. In: Slovenská reč, roč. 62 – 1997, č. 2.
- Кошкова 2006** – Košková, M.: *Etnické koncepty v jazyku (na bulharskom a slovenskom materiáli)*. In: Slavica Slovaca, roč. 41, 2006, 1, c. 17-31.
- Крайчович 2005** – Krajčovič, R.: *Ťivé kroniky slovenských dejín (skryté v názvoch obcí a miest)*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005, c. 230.
- Майтан 1996** – Majtán, M.: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava : VEDA, 1996, c. 191.
- Майтан 2005** – Majtán, M.: *O slovenských priezviskách*. Kultúra slova, 2005, roč.39, č. 3.
- Майтан 2006** – Majtán, M.: *O slovenských priezviskách*. Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 2.
- РСД 1994** – *Slovník slovenských nářečí, I, A – K*. Bratislava : VEDA, 1994, c. 933.
- РССЕ 2006** – *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava : VEDA, 2006, c. 1133.
- Станислав 1948** – Stanislav, J.: *Slovenský juh v stredoveku*. II.d. Turčiansky sv. Martin, 1948.
- Тодоров 1996** – Тодоров, В.: *И свой своя (не) позна...Етюди по славянска магическа*. Част първа. София : СИ Св. Климент Охридски, 1996, c. 118.
- Феньеш 1843** – Fényes, A.: *Statistik des Königreichs Ungarn*. Pesth : Trantner I. Theil., 1843.

Извори

- Encyclopaedia Beliana, II, Bell – Czy. Bratislava : Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied, 2001.
- Názvy obcí Slovenskej republiky. (Vývin v rokoch 1773 – 1997). Bratislava : Veda, 1998.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, I. Bratislava : Veda, 1977.

Мария Кошкова – доц. д-р; Славистичен институт „Ян Станислав“ – Словашка академия на науките (SAV), Братислава, Словакия:
slavkosk@savba.sk